

De deportatie van katholieke joden.

Auteur: Herman van Rens

“26 Juli [1942]. Brief van het Ned. Episcopaat voorgelezen, namens ‘alle Ned. Kerken’. Over de ongehoorde Jodenvervolging en de gevaren naar ziel en lichaam waardoor de Ned arbeiders bedreigd worden die in Duitsland moeten werken. Dit schrijven, gedateerd 20 Juli, vraagt gebed voor de gijzelaars en gevangenen, en smeekt om Gods barmhartigheid, want 3 jaar wordt de mensheid geslagen door geestelijke en lichamelijke nood. Een telegram op 11 Juli door de Ned. bisschoppen een de Rijkscommissaris over de jodenbehandeling werd namens alle Ned. Kerken gestuurd.” In alle dagboeken van Limburgers, zoals in dit geval van Willen Lenaers uit Stramproy, wordt deze Herderlijke Brief vermeld, vaak als enige gebeurtenis die verband hield met de Jodenvervolging. De brief maakte veel indruk, en tegelijk blijkt ook uit dit citaat, hoezeer het lot van de joden op één lijn werd gesteld met de ontberingen van niet-joodse Nederlanders.¹

Over de rol van de Kerken, en de vraag of zij voldoende hebben gedaan tegen de vervolging van de joden, is veel gediscussieerd. Volgens sommigen hebben in de oorlogsjaren de Nederlandse kerken onvoldoende hun invloedrijke stem verheven tegen het beleid van de Duitse bezetter. Anderen wijzen erop dat de Kerken, de protestantse, en ook de katholieke, zich juist wel meerdere keren krachtig hebben uitgesproken. De waarheid ligt naar onze mening in het midden. De Kerken hebben meermalen, en soms krachtig geprotesteerd tegen de Jodenvervolging. Maar hun houding werd ontsierd door twee feiten. Op de eerste plaats lijkt de zorg van de Kerken vaak op de eerste plaats betrekking te hebben op de gedoopte joden, meer dan op de massa die niet bij een Christelijke Kerk was aangesloten. In het eerste rekest, dat zes protestantse kerkgenootschappen naar aanleiding van de Ariër-verklaring van ambtenaren op 24 oktober 1940 lieten uitgaan naar *Reichskommissar* Arthur Seyss-Inquart stelden zij: “De strekking van de genomen maatregelen, waarbij gewichtige geestelijke belangen ten nauwste zijn betrokken, achten zij [de Kerken] in strijd met de Christelijke barmhartigheid. Voorts treffen deze maatregelen de leden der Kerk zelve, voor zover zij in de laatste geslachten tot het Christendom zijn overgegaan [...]”²

Op de tweede plaats werden de kerkelijke protesten minder krachtig doordat vrijwel steeds de vervolging van de joden werd genoemd als één van vele kwaden. Op deze manier kwam het unieke karakter van de Jodenvervolging als probleem voor de Christelijke moraal onvoldoende tot zijn recht. In de katholieke kerken werd op 10 april een kanselboodschap voorgelezen waarin de bisschoppen protesteerden tegen het Duitse optreden in Nederland. De behandeling van de joden werd hierin slechts in één zinnetje terloops genoemd: “U is [...] de onbarmhartigheid jegens het joodse volksdeel bekend.”³ Het krachtige kerkelijke protest, dat werd voorgelezen vanaf alle kansels van katholieke en protestantse kerken op zondag 21 februari 1943, laat deze tekortkoming ook duidelijk zien: “Dit Woord”, zo staat in de Herderlijke brief, “verbiedt medewerking te verlenen aan daden van onrecht, waardoor men zich mede aan dat onrecht schuldig zou maken.” Eerder in de brief werd het bedoelde onrecht omschreven. Het “ten dode vervolgen van joodse medeburgers” wordt als tweede punt

---

¹ Dagboek Willen Lenaers, 26 juli 1942, Gemeentearchief Weert.

² Ds. J.M. Snoek, *De Nederlandse kerken en de joden 1940-1945. De protesten bij Seyss-Inquart; hulp aan joodse onderduikers; de motieven voor de hulpverlening* (Kampen 1990) 46.

³ Vertaling van de Herderlijke Brief in het Duits, en brief aan Seyss-Inquart, 20 april 1942, NIOD, Archief 020, Verwaltung und Justiz, inv.nr. 2125.

genoemd in een opsomming van tien feiten, waaronder ook staan vermeld: het opdringen van een onchristelijke levensbeschouwing, de verplichte arbeidsdienst, de aantasting van het christelijk onderwijs, en het gevangen nemen van kerkelijke ambtsdragers.⁴ De leiders van de Christelijke kerken vroegen een audiëntie aan bij Seyss-Inquart om deze brief toe te lichten. “Aldus”, zo stelden zij daar, “worden gerechtigheid, barmhartigheid en vrijheid, die grondslagen onzer samenleving, welke in het geloof verankerd zijn, aangetast.” Seyss-Inquart wees het protest af. Ten aanzien van de joden kon er volgens hem geen sprake zijn van barmhartigheid, hoogstens van gerechtigheid.

Maar de kerkleiders hebben ongetwijfeld hun stem verheven, en met name de katholieke Kerk heeft daar een zware tol voor betaald. Het was een kerkelijk protest dat leidde tot een vroege deportatie van een groep Limburgse joden naar Auschwitz, en de slachtoffers waren allen katholiek.

Op 11 juli 1942 schreven de leiders van tien Christelijke kerken een telegram aan Seyss-Inquart, en aan SS-leider Rauter, Generalkommissar Schmidt en aan de opperbevelhebber van de Wehrmacht in Nederland, generaal Christiansen. De tekst van het telegram luidt:

“De hieronder vermelde Nederlandse Kerken, reeds diep geschokt door de maatregelen tegen de Joden in Nederland, waardoor zij uitgesloten worden van deelname aan het normale volksleven, hebben met ontzetting kennis genomen van de nieuwe maatregelen, waardoor mannen, vrouwen, kinderen en gehele gezinnen worden weggevoerd naar het Duitse rijksgedebied en onderhoorigheden. Het leed dat hiermee over tienduizenden gebracht wordt, de wetenschap dat deze maatregelen tegen het diepste zedelijke besef van het Nederlandsche volk strijden, bovenal het indruischen van deze maatregelen tegen hetgeen ons van Godschwege als eisch van gerechtigheid en barmhartigheid gesteld wordt, nopen de Kerken tot u de dringende bede te richten, aan deze maatregelen geen uitvoering te geven. Voor de Christenen onder de Joden wordt ons deze dringende bede tot u bovendien nog ingegeven door de overweging, dat hun door deze maatregelen het deelnemen aan het kerkelijk leven wordt afgesneden.”

Er werden voorbereidingen getroffen om het telegram bij de christelijke gelovigen bekend te maken in een Herderlijke Brief, die op zondag 26 juli zou moeten worden voorgelezen van alle katholieke en protestantse kansels. Het telegram was voor Christiansen meteen al aanleiding om aan Seyss-Inquart te adviseren om de ondertekenaars ervan allen te arresteren. Dat gebeurde niet. In plaats daarvan maakte *Generalkommissar* Schmidt in een rede een opmerking, die kon worden uitgelegd als een toezegging dat christen-joden van deportatie zouden worden vrijgesteld. Op deze belangrijke rede, uitgesproken in Waubach, komen wij nog terug. De Duitse machthebbers verzochten vervolgens aan de kerkleiders om af te zien van de voorlezing van het telegram van de kansel. Dit, in combinatie met de ‘toezegging’ van Schmidt, bleek een effectief chantagemiddel, want de leiders van de grootste protestantse kerk, de Nederland-Hervormde Kerk, vreesden dat de ‘toezegging’ in gevaar zou komen wanneer het telegram zou worden opgenomen in de kanselbrief, en zij besloten hun dominees te adviseren de Herderlijke Brief niet voor te lezen. Hiermee was op een effectieve manier tweespalt gezaaid binnen het pas kort bestaande eenheidsfront van de Kerken, want de katholieke aartsbisschop van Utrecht, monseigneur Jan de Jong, en ook de leiders van de andere protestantse

---

⁴ Ds. J.M. Snoek, *De Nederlandse kerken en de joden 1940-1945. De protesten bij Seyss-Inquart; hulp aan joodse onderduikers; de motieven voor de hulpverlening* (Kampen 1990) 103-104

kerken, besloten de brief wel te laten voorlezen.⁵ Dat gebeurde op 20 juli. De brief in de katholieke kerken bevatte de volgende passages:

“Wij beleven een tijd van grooten nood, geestelijk een stoffelijk beide. Daarbij dringen zich in den laatsten tijd bepaaldelijk twee nooden naar voren: de nood der Joden, en de nood van hen die buitenslands worden tewerkgesteld. [...] Daarom heeft het Hoogwaardig Nederlandsch Episcopaat in gemeenschap met schier alle Kerken in Nederland zich tot de autoriteiten der bezettende macht gewend; voor de Joden onder meer op Zaterdag 11 juli j.l. in een telegram [...]. Dit telegram heeft althans tot gevolg gehad dat door één der Commissarissen-Generaal namens den Rijkscommissaris is toegezegd dat Christen-joden niet zullen worden weggevoerd [...]. Daarom, dierbare gelovigen, smeeken wij God, door de voorspraak van de Moeder van Barmhartigheid, dat hij de wereld spoedig een rechtvaardige vrede moge schenken. Dat Hij het volk van Israel, dat in deze dagen zoo bitter beproefd wordt, staande moge houden, en het tot de waarachtige verlossing moge brengen in Christus Jezus”.

In de kerken van de Gereformeerde Kerken en de kleine kerkgenootschappen werden brieven van gelijke strekking voorgelezen.

De reactie van de Duitsers was keihard. Op 2 augustus hield *Generalkommissar* Fritz Schmidt, de vertegenwoordiger van de NSDAP in Nederland, een feestrede ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de Nationaal-Socialistische *Ortsgruppe* in Waubach. In deze rede gaf hij een antwoord op de actie van de Kerken. Het belang van deze rede is groot, en verdient het dat wij uitvoerig hieruit citeren. Schmidt sprak zijn dank uit, mede namens de *Reichskommissar*, aan de *Ortsgruppe* Waubach, voor de leden, die ‘omgeven door haat en verachting, het besluit namen het vaan van het hakenkruis in Waubach op te richten’. Hij onderstreepte zijn dank met een geschenk: een buste van de *Führer*, gemaakt door de beeldhouwer Ferdinand Liebermann. Na deze inleidende woorden kwam hij ter zake; hij lichtte het Duitse beleid betreffende de joden toe. In de tekst, zoals die werd weergegeven op 3 augustus in de Limburgse pers, lezen wij:

“De joden zijn de gemeenste en de gevaarlijkste vijanden van het Nationaal-Socialistische Duitsland. [...] Vooral in Frankrijk, doch ook in Engeland en Amerika heeft het Jodendom opgehitst tot den oorlog tegen Duitsland, en de volkeren stelselmatig den oorlog ingedreven. Zooals het ook in hoofdzaak schuldig is aan den moord op 60.000 Volksduitschers in Polen. Wie zal het ons derhalve als Duitschers euvel duiden, wanneer wij in den verbitterden en beslissenden strijd, die het lot van de volgende eeuwen zal bepalen, dezen gevaarlijken tegenstander uitschakelen? Of het een Duitschen, Franschen, Belgischen, Zwitserschen of Nederlandschen Jood betreft, steeds is hij de vertegenwoordiger van zijn ras. Om die reden moet deze ergste en meest gehate vijand ook hier uit het Westen verdwijnen.

Wij hebben ook arbeidskrachten noodig, en hebben de joden daarom in arbeidskampen ondergebracht, ten deele hier in Nederland. Het grootste deel echter moet in het Oosten werken, en daarmede weer goedmaken wat het met zijn ophitsing ten aanzien van den oorlog heeft misdreven. Wij zijn geen barbaren; wij willen ook de joden toestaan dat hun gezinnen meereizen. (*Wir sind keine Barbaren. Wir wollen auch den Juden ihre Familien mitgeben*) Zij moeten echter ginds, in het

---

⁵ Ds. J.M. Snoek, *De Nederlandse kerken en de joden 1940-1945. De protesten bij Seyss-Inquart; hulp aan joodse onderduikers; de motieven voor de hulpverlening* (Kampen 1990) 91-92.

verwoeste Oosten, in de ledige steden, een begin maken met het opruimingswerk. Hun lot zal hard zijn, maar laten wij ook niet vergeten, dat zij eens arm en haveloos onze landen zijn binnengekomen.

Deze historische opdracht, die het Nationaal-Socialisme op zich heeft genomen, wordt uitgevoerd, en iedereen die dezen als juist en noodzakelijk ingezien weg dwarsboomt [...] moet verwachten dat hij hetzelfde lot als de joden moet ondergaan. [...]

Nu hebben zich in deze kwestie vertegenwoordigers van de Kerken gericht tot den Rijkscommissaris [...]. Ik heb met een vertegenwoordiger der Kerken gesproken, en hem uitgelegd dat in onze principiële houding niets gewijzigd kan worden. [...]. Nu is de vorige week Zondag, vooral in de Katholieke kerken, een schrijven voorgelezen waarin de geestelijkheid kritiek oefent op de maatregelen die genomen zijn tegen de joden, ter bescherming van onzen strijd tegen den ervijand van het Avondland. Zij meenen voor de joden te moeten opkomen, wier rasgenooten in het Oosten, in de Sowjet-Unie, de ware aanstichters van het Bolsjewisme en de vernietiging der godsdiensten, en moordenaars der priesters zijn. [...] Ook in enige protestantse kerken werd een schrijven voorgelezen. [...] De vertegenwoordigers van de protestantse kerken hebben ons echter meegedeeld dat de voorlezing van de volledige tekst niet in hun bedoeling lag, maar door technische moeilijkheden niet overal kon worden verhinderd. Wanneer de Katholieke geestelijkheid zich aan geen onderhandelingen stoort, zijn wij van onzen kant genoodzaakt, de Katholieke voljoden als onze ergste tegenstanders te beschouwen, en derhalve zoo spoedig mogelijk voor hun wegvoering naar het Oosten te zorgen. Dat is geschied.”⁶

Het was inderdaad geschied. De voorafgaande nacht waren 213 katholiek-gedoopte joden uit hun huizen en kloosters gehaald, en overgebracht naar het concentratiekamp Amersfoort. Daar werd genoteerd: “*Von der Ordnungspolizei I pol 3 in Tilburg wurden heute in Auftrage der Aussenstelle Maastricht 30 Häftlinge (Juden) eingeliefert.*” Dan volgt een lijst van 33 Limburgse joden waarvan er drie kennelijk niet waren aangekomen. Van één van hen kennen wij het verhaal: Bertha Spronken-Herz uit Beek simuleerde bij arrestatie een zwangerschap en viel flauw. Daardoor mocht zij thuis blijven. De dertig overigen, afkomstig uit Maastricht, Amby, Kerkrade, Schaesberg, Heerlen, Meerssen, Beek, Geleen, Sittard, Echt, Roermond en Venlo, aangevuld met één persoon uit Gennepe, die kwam via een andere *Aussenstelle*, werden in het kamp ingeschreven. Daarna werd onderhandeld over hun lot. De meesten van de gevangenen waren gemengd-gehuwd. En juist deze groep was voorlopig door de Duitsers zelf vrijgesteld van deportatie. Overal in Limburg gingen ambtenaren van de Burgerlijke Stand aan het werk om papieren in orde te maken die de Arische identiteit van de echtgenoot van de gearresteerde moesten aantonen. Op 6 augustus waren de meesten weer thuis. Deze onverwacht snelle vrijlating leidden in hun woonplaats tot groot vertoon van vreugde. De mensen werden ontvangen met bloemen, en soms zelfs door de fanfare. De vrijlating leidde ook tot speculaties over de reden hiervan. Bijna overal ontstonden theorieën hierover, waarbij vaak een lokale ambtenaar of een lokale N.S.B.-er ‘met invloed’ de eer kreeg. In feite voerden de Duitsers gewoon hun eigen richtlijnen uit.

In Geleen waren door de *Sicherheitspolizei*, en geassisteerd door de politie van Geleen, vier katholieke joden gearresteed, en via het hoofdbureau van de *Sicherheitspolizei* in Maastricht overgebracht naar Amersfoort. Drie van hen werden vrijgelaten omdat ze gemengd-gehuwd waren.

---

⁶ Verslag ....., 3 augustus 1942, Stadsarchief Roermond, Archief 7004, Collectie Oorlogsdocumenten, inv. nr. 115.

Alleen zuster Luise Loewenfels van de zusters in de Geenstraat moest blijven. In Maastricht werden vijf mensen gearresteerd. Zij allen waren gemengd-gehuwd, en kwamen vóór 6 augustus weer terug.⁷ In Kerkrade geschiedde hetzelfde met twee personen.⁸ Uit Heerlen werd de katholiek gedoopte Philip van Geens, mijnwerker, 'gevangelijk naar Maastricht overgebracht'.⁹ Ook hij werd weer vrijgelaten. De katholiek-gedoopte familie van de arts Bromberg uit Roermond werd gearresteerd en later weer uit Westerbork vrijgelaten.

Op de ochtend van zondag 2 augustus vielen de Duitsers, geholpen door de Beekse politie, binnen bij de Beekse bakker Mennens. Hij was gehuwd met een joodse vrouw, Bertha Wolf. Het echtpaar was katholiek. Frits Mennens verzette zich tegen de arrestatie van zijn vrouw, en deelde een rake klap uit aan een Duitser. Hij werd overmeesterd, en de politieagenten namen niet alleen zijn vrouw Bertha mee, maar ook zijn kinderen, 'halfjoden' dus. Zij moesten mee naar Maastricht. Frits volgde de arrestanten naar Maastricht, en wist zijn kinderen vrij te krijgen. Zijn vrouw werd naar Kamp Amersfoort gebracht, maar kwam weer thuis omdat zij gemengd-gehuwd was.¹⁰

Uit het klooster-bejaardenoord Mariënwaard in Meerssen werd de joodse zuster Mirjam (Elsa Sara Michaelis) opgehaald. Zij was vlak vóór de oorlog uit Duitsland naar Nederland gevlucht, nadat haar zus zelfmoord had gepleegd, en haar broer na de *Reichskristallnacht* een tijdje in het concentratiekamp was gevangen gezet. Haar eerste adres was een klooster in Rotterdam-Overschie. Dit lag in het gebied dat werd aangeduid na de bezetting als *Küstenspergebiet* voor joden. Zuster Mirjam verhuisde toen naar het Franciscanessenklooster en bejaardenoord Mariënwaard. Uit een verslag van de overste van het klooster blijkt dat op zondagochtend werd aangebeld door een jonge Duitse politieman. Deze kondigde aan dat Mirjam binnen een half uur zou worden opgehaald. Mirjam, die juist bezig was het ontbijt rond te brengen, nam rustig afscheid van alle medezusters en van de bejaarde bewoners van het huis. Alle bejaarden waren in tranen, en de Duitser, die steeds aanwezig bleef was hier zichtbaar verlegen onder. De rector gaf de zuster de absolutie, toen de vrachtwagen arriveerde met twee Nederlandse politiemensen. Zuster Mirjam nam afscheid met de woorden: "Nu lijdt het Oude Testament voor het Nieuwe." Moeder-overste hielp haar in de laadbak van de met een zeil afgesloten vrachtwagen te stappen. Via Maastricht ging zij naar Amersfoort, en vandaar naar Westerbork. Moeder-overste telefoneerde met bisschop Lemmens in Roermond. Deze zou haar hebben gezegd dat het enige dat ze kon doen was: bidden. Mevrouw baronesse van Voorst tot Voorst, die ook werd verzorgd in Mariënwaard, had daar geen vrede mee. De oude dame slaagde erin om samen met de generale overste van de Franciscanessen door te dringen in het kamp Westerbork, en daar de zuster, en ook de [een?] kampcommandant te spreken te krijgen. Deze zei hun, volgens het verslag van de moeder-overste, dat de kloosterlingen dit lot te danken hadden aan hun bisschoppen.¹¹

De bekendste onder de arrestanten en slachtoffers was de Karmelietes en filosofe Edith Stein. Deze uit Duitsland gevluchte vrouw werd, samen met haar zuster Rosa, gearresteerd in het klooster van

---

⁷ Rapport Commissaris van Politie Maastricht, 6 augustus 1942, RHCL, Archief 20.108a, Gemeentepolitie Maastricht, inv.nr.1537.

⁸ Brieven Burgemeester van Kerkrade, augustus 1942, G.A. Kerkrade, inv. nr. 4759.

⁹ Brief Commissaris van Politie Heerlen, 3 augustus 1942, Rijckheydt, Archief 065, Gemeentepolitie Heerlen, inv.nr. 221.

¹⁰ Herman van Rens et al., *Een voetnoot bij de wereldgeschiedenis. Beek tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Beek 1994) 92.

¹¹ Joop Geijsen, *Supplement oorlogskroniek Groot-Meerssen* (Meerssen 2005) 10-15.

de Carmel in Echt. Edith Stein was geboren 12 oktober 1889 te Breslau, studeerde filosofie in Freiburg bij de beroemde professor dr. E. Husserl. Op 3 augustus 1916 promoveerde zij *summa cum laude* tot doctor in de wijsbegeerte. Zij ging in 1922 over tot het katholicisme. In het begin van de jaren dertig trad zij in als Carmelites in een klooster in Keulen. In 1933 had zij een lange brief geschreven aan Paus Pius XI, waarin zij aangaf dat de Kerk niet langer mocht zwijgen over de discriminatie van de joden in Duitsland: "Alles wat gebeurt wordt gedaan uit naam van een zich Christelijk noemende regering." Na de *Reichskristallnacht* probeerde zij vergeefs een visum te krijgen voor Zwitserland. Op 31 december 1938 slaagde zij erin Nederland te bereiken. Zij ging wonen in het Carmelklooster te Echt. Een half jaar later voegde haar zus Rosa, die eveneens was overgegaan tot het katholieke geloof, zich bij haar. Rosa nam haar intrek in het klooster als lekenzuster.¹² In Echt werden op dezelfde dag ook de twee zusjes Annemarie en Elfriede Goldschmidt gearresteerd. Deze meisjes van 20 en 19 jaar waren uit München naar Eersel (N.Br.) gevlucht, naar een opvangtehuis voor katholiek-joodse kinderen. Zij werden later ingeschreven in Echt als studenten van de Dochters van het Kostbaar Bloed in het klooster te Koningsbosch.¹³

Er werden 33 katholiek-gedoopte joden gearresteerd op die tweede augustus. Maar de *Sicherheitspolizei* was allesbehalve volledig geweest. Er woonden in Limburg meer dan honderd personen die jood waren in de zin van de Neurenberger Wetten, maar die zich bekenden tot de Rooms-Katholieke Kerk. De meesten van hen waren gemengd gehuwd. Maar zelfs katholieken die ongehuwd waren werden niet allemaal opgehaald. Terwijl de politie aan de deur stond bij vijf Limburgse kloosters, werd Wolfgang Bernheim, de negentienjarige novice in de abdij van Mamelis te Vaals, overgeslagen. Dat verzuim werd echter spoedig hersteld: Wolfgang behoorde tot de grote groep Limburgers die op 25 augustus werd weggevoerd, drie weken later. Hij overleed in 1943 'ergens in Midden-Europa' in een werkkamp.

De burgemeesters van de gemeenten waar katholieke joden waren gearresteerd stuurden verslagen van de actie aan de Commissaris der Provincie Limburg. A. den Rooijen, burgemeester van Echt, had de eer te melden dat in zijn gemeente vier met name genoemde personen 'vanwege de Deutsche autoriteiten gisteren, 2 augustus 1942 in de vroege morgenuren zijn gearresteerd, en met onbekende bestemming zijn weggevoerd. [...] Zij behoren tot het Joodsche ras, en bezitten de R.K. godsdienst.'¹⁴

97 katholieke joden van de 213 gearresteerden werden *niet* uit kamp Amersfoort vrijgelaten. Onder hen waren 13 Limburgers. Zij verhuisden op 4 augustus van Amersfoort naar Westerbork. Daar werden opnieuw 14 personen naar huis gestuurd, waaronder Nathan Sternau uit Gennep, en het vier personen tellende artsengezin Bromberg uit Roermond. Van de 83 overigen stapten er op 7 augustus 63 in de trein die hen naar Auschwitz zou brengen. Onder hen waren acht Limburgers, vijf kloosterlingen, de twee jonge zusjes Goldschmidt, en één ongehuwde jongeman uit Sittard, Siegfried Hertz. Negentien personen bleven voorlopig in Westerbork, van waaruit ze op een later tijdstip werden gedeporteerd naar Auschwitz, Sobibor of Theresiënstadt. Het vertrek van de 63 moet voor de vaak ook katholiek opgegroeide bewakers van Westerbork erg verwarrend zijn geweest. De

---

¹² Dr. Willem Heemskerk, *De Heilige Edith Stein en haar tijd* (Sittard 2005) 11-19.

¹³ Gemeentearchief Echt-Susteren, Archief van de Gemeente Echt 1938-1989, inv.nr. 874.

¹⁴ Brief burgemeester van Echt, 3 augustus 1942, RHCL, Archief 04.05, Commissaris der Provincie, inv. nr. 518.

gevangenen, waaronder nonnen en priesters in hun habijt, baden samen hardop de Rozenkrans, een gebed dat in die dagen in vrijwel alle katholieke gezinnen, ook in Duitsland, dagelijks werd gebeden.

Bij aankomst in Auschwitz vond een selectie plaats, waarna de kinderen en de oudere volwassenen meteen werden vermoord in de gaskamer. De jongere volwassenen (vrouwen onder de 30 à 35 jaar) werden in het kamp ingeschreven, en overleden in de loop van september. Omdat de selectie plaatsvond in de vroege ochtend in het donker was ze erg chaotisch en onnauwkeurig.¹⁵ De gezusters Stein en zuster Michaelis werden vergast bij aankomst op 9 augustus; Siegfried Hertz overleed op de 18de van dezelfde maand, en de vier andere Limburgers op 30 september.

---

¹⁵ Brief van Het Nederlandse Rode Kruis 4 april 1985, in: Euregionaal Archief Born, Bestuursarchief Gemeente Geleen, inv.nr. 131.